

Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar

Tuğrul KATOĞLU*

Giriş

Sadece kapsamı değil yürürlük tarihine ilişkin değişikliklerle de gündemi işgal eden 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu doğal ve kentsel çevreyi koruyan, gürültü kirliliğini ceza müeyyidesi tehdidi ile yasaklayan yeni suç tanımlarını içermektedir. Dolayısıyla sadece doğal çevrenin cezaen korunduğunu söylemek mümkün değildir. Yazının başlığında yer alan çevreye karşı suç deyimi, Kanun'da cezai koruma konusu yapılan doğal, kentsel çevre kavramlarını kapsar biçimde geniş anlaşılmalıdır. Çalışmanın konusu yeni Türk Ceza Kanunu'nda yer verilen çevre suçları ile sınırlanmıştır. Özel kanunlarda yer alan ve doğal, kentsel, tarihsel çevrenin korunmasına yönelik cezai düzenlemeler bu yazıda ele alınmamıştır.

Bu kapsamda, ceza hukukunun çevrenin korunması bakımından işlevi ve önemi konusu kısaca değerlendirilecek, ardından yeni kanunun konuyla ilgili düzenlemeleri açıklanmaya çalışılacak son olarak da ceza müeyyideleri ile idari yaptırımların bir arada uygulanmasına ilişkin kimi tartışmalar aktarılmaya gayret edilecektir.

Son birkaç on yıldır, ceza hukuku alanında toplumsal sorunlar ile koşut olarak önemli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar ceza kanunu üzerinde yoğunlaşmış, yeni bir ceza kanunu hazırlanması konusu daima gündemde olmuştur. 5237 sayılı

* Yrd. Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

kanunun kısa gelişim serüveni ana hatlarıyla şöylece özetlenebilir. Temel Kanunlarda Çalışmalar Yapmak Üzere Kurulacak Komisyonların Kuruluş ve Çalışma Usullerine İlişkin Yönetmelik gereğince 1985 yılından itibaren üç ayrı komisyon kurulmuştur. 1989, 1997, 2001 Türk Ceza Kanunu Tasarılarını hazırlayan komisyonlar. 1989 tasarısında yer alan kimi hükümler 1990 yılında 765 sayılı TCK'na alınmıştır. Daha sonra ilk tasarı metni ikinci komisyon tarafından, yöneltilen eleştiriler doğrultusunda tekrar ele alınmış ve 1997 Tasarısı oluşturularak yasama organına gönderilmiştir. 1999 yılında seçimlerin yenilenmesi üzerine Tasarı, Hükümet tarafından yeniden gözden geçirilmek üzere geri çekilmiştir. Öncelikle bu metin ilgili kuruluşlar ve üniversitelere gönderilerek görüş istenmiştir. 2001 Tasarısı'nın genel gerekçesinden anlaşıldığı kadarıyla 24 günlük bir çalışma ile bu görüşler değerlendirilerek 2001 Tasarısı oluşturulmuş ve Adalet Bakanlığı'na sunulmuştur. 1997 Tasarısı'nın ayrıntılarına girmeden bu Tasarı'ya yönelik görüş ve eleştirilerin esasen 24 gün içinde değerlendirilmesiyle oluşturulduğu anlaşılan 2001 Tasarısı'na yapılan değişiklik ve eklemelerle son ceza kanunu tasarısı Bakanlar Kurulu tarafından 14.04.2003 tarihinde karara bağlanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na 12.05.2003 tarihinde gönderilmiştir. Genel Kurul'un kabul ettiği biçimiyle 5237 sayılı Kanun 12 Ekim 2004 tarihli resmi gazetede yayınlanmıştır.

Çevre suçlarına 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kitabının topluma karşı suçlar başlıklı üçüncü kısmında yer verilmiştir. Kısaca çevre suçları ya da çevreye karşı suçlar olarak adlandırılabilen bu fiiller düzenlenmekle, sadece doğal çevrenin değil kentsel çevrenin de cezaen korunması amaçlanmaktadır. 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girecekken yürürlük tarihi ani bir tasarruf ile 1 Haziran 2005 tarihine ertelendi. Bu yazı kaleme alınırken Kanun henüz yürürlüğe girmemişti. Bununla birlikte Kanun'un imar suçları ile ilgili 184. maddesi yine Kanun'un yayın tarihi olan 12 Ekim 2004 tarihinden itibaren yürürlüktedir. Doğal çevrenin korunması amacıyla sevkedilen 181 ve 182. maddeler ise, Kanun'un yayımı tarihinden itibaren iki yıl sonra yürürlüğe girecektir.

1. Çevrenin Korunmasında Ceza Hukukunun İşlevi

Bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler özellikle insan davranışlarının doğrudan sonucu olan çevresel zararlarla mücadele etmektedir (Alvazzi del Frate, Norberry. 1993: 3; Toroslu, 1982: 9). Doğal çevre, kentsel çevre, tarihsel çevrenin artan tehdit ile karşı karşıya olduğu son birkaç on yılda kanunun ve ceza hukukunun müdahalesi giderek yoğunlaşmıştır. Sanayileşmiş ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri bakımından gerçekleştirilen bir karşılaştırmalı çalışmada bu ülkelerde çevre koruma amacıyla benimsenmiş para cezaları, ruhsat iptali gibi zengin ve çeşitli idari yaptırım kataloglarının mevcudiyetinin yanı sıra ceza ve ceza

muhakemesi hukuku aygıtlarından da etkin biçimde yararlanıldığına dikkat çekilmektedir (Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 577-580).

Farklı gelişmişlik düzeyinde ve farklı kıtalardaki çeşitli ülkelerdeki doğal çevre koruma aygıtlarını inceleyen bir çalışmada çevrenin cezaen korunması anlayışına ancak bir sürecin sonunda ulaşılabilirdiği dile getirilmektedir (Alvazzi del Frate, Norberry, 1993: 1). Gerçekten de ceza hukukunun başkaca kollektif varlıklar bakımından sağladığı koruma, doğal çevre söz konusu olduğunda sahneye biraz gecikerek çıkmıştır (Toroslu, 1982: 9). Önceleri idare hukuku ile özel hukuk aygıtlarının bu alandaki temel hukuksal korumayı oluşturduğu görülmektedir (Turgut, 2001: 613). Bu çerçevede ilk başlarda kirliliğin, sanayileşmenin doğal, kaçınılmaz bir sonucu olarak kabul edildiği yani kanıksandığı, bununla birlikte zaman içinde çevresel zararın bir trajediye dönüşmesi karşısında hukuksal değerlendirmelerin de değiştiği tespit edilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler ceza hukukunun bu alana müdahalesini ilk kabul edenler arasında olmuşlardır (Alvazzi del Frate, Norberry, 1993: 1). Öte yandan, idarenin idari yaptırımları uygulamakta yeterince kararlı davranmaması da bu alanda ceza hukuku aygıtlarına yönelme nedenlerinden bir başkasını oluşturmuştur (Turgut, 2001: 613). Bugün dünyada genel eğilim çevrenin korunmasında ceza hukukundan yararlanılması, mevcut ceza müeyyidelerinin ağırlaştırılması, daha da ileri giderek tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun kabul edilmesi yolundadır. Bu alanda gerekli ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemelerin yapılmasını öneren ya da taraf devletlere yükleyen farklı niteliklerde uluslararası metinler bulunmaktadır (Turgut, 2001: 614 vd; Şen, 1994: 137, 138).

Doğal çevre bakımından hukuksal koruma öncelikle insan merkezli bir görünüm sergilemiştir. Doğal çevrenin korunmasından çok insanın korunması esas alınmıştır. Daha çok insanın yaşam hakkı ve sağlığın korunması açılarından soruna yaklaşıldığı için hukuksal ve özel olarak cezai koruma da insan merkezli bir anlayış üzerine yerleşmiştir. Bu çerçevede daha çok bir dolaylı koruma söz konusu olmaktadır. Sağlığın ve toplumsal, iktisadi yaşamın sürdürülebilmesi bakımından kaynakların korunması dolayısıyla çevre de bir ölçüde korunabilmiştir. Ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayi faaliyetleri sonucu kirliliğin giderek büyük bir tehdit oluşturması ile birlikte doğrudan çevresel varlıkları esas alan bir koruma anlayışının güçlendiği görülmektedir (Alvazzi del Frate, Norberry, 1993: 5-7; bu konuda ayrıca Turgut, 2001: 622 vd.; Almanya Federal Cumhuriyeti bakımından Ünver, Nuhoğlu, 1999: 25, 26). Doğal çevre bakımından ceza hukuku üç farklı aşamada koruma sağlayabilir. Kirlenici madde üretimi, saklanması gibi faaliyetleri kapsayan ilk aşamada, kirlenmeyi önlemeye yönelik tedbir kurallarının ihlalini dikkate alan ikinci aşama ve nihayet kirlenme fiillerini bastırmaya yönelik üçüncü aşamada ceza hukukunun devreye irdiği görülmektedir (Toroslu, 1982: 13, 14; Şen, 1994: 82).

Kimi yazarların çevrenin korunması bakımından ceza hukuku aygıtlarına yer verilmemesini savundukları görülmektedir (Bkz. Şen, 1994:73; Bkz. Turgut, 2001: 616 vd.). Ceza hukukunun hiç müdahale etmemesini savunanlar, daha ziyade idari para cezaları ile yetinilmesi gerektiği kanısındadırlar. Ülkemizde de bir zamanlar sıkça dile getirilen ve aslında anlamı da bir türlü berraklaşamayan “*ekonomik suçta ekonomik ceza*” sloganında olduğu gibi daha çok iş çevrelerine yakın olanlar bu görüşten yana olmuşlardır (Görüş için bkz. Turgut, 2001: 616).

Ceza hukuku aygıtlarından yararlanılması konusunda da iki genel eğilim mevcuttur: Bir yanda çevre alanında ceza müeyyidelerine son seçenek (*extrema ratio-ultima ratio-ultimum remedium*) olarak başvurulması, öbür yanda ceza hukukunun bu alana bağımsız olarak müdahalesinin kabulü (Şen, 1994: 73 vd; Turgut, 2001: 617).

İlk eğilim çerçevesinde değerlendirilebilecek ve ceza hukukuna idari yaptırımlara göre tamamlayıcı bir işlev tanınması yolunda görüşler mevcuttur. Çevrenin korunması öncelikle önleyici nitelikteki idari düzenleme ve tedbirler ile sağlanmalı, ancak bunların belirlediği koşul ve zeminde ceza hukukunun yardımından yararlanılmalı, yani ceza müeyyidelerine başvurulmalıdır (Bkz. Şen, 1994: 74, 75; Turgut, 2001: 617, 618)¹. Bununla birlikte ceza hukuku bakımından idare hukukuna bağımlılık “*mutlak olmayıp göreceli bir nitelik taşımaktadır*” (Turgut, 2001, s. 619). Bu çerçevede, çevresel idari düzenlemelerin ceza müeyyidesi güvencesine bağlandığı durumlarda, herhangi bir idari tasarrufa gerek kalmaksızın, örneğin uyarıda bulunmaksızın ceza müeyyidelerinin uygulanabilmesi söz konusu olacaktır (Turgut, 2001: 619).

İkinci eğilim ceza hukukunun özerkliği tartışması ile yakından ilgilidir. Gerçekten bugün ceza hukukçuları, ceza hukukunun özerk olduğunu ve salt müeyyidelendirici ceza hukuku anlayışının geçmişte kaldığını savunmaktadırlar. Ceza normları, başkaca hukuk dallarının müeyyidelendirilmesi amacı ile sevk edilmez. Ceza normları ayrıca özerk ve özgün bir değerlendirme de içerir. Emir ve yasakların bünyesinde bu değerlendirme erimiştir (Bkz. Antolisei, 1994: 49, 50).

Öte yandan ceza müeyyidesinin son seçenek olması mutlaka ceza hukukunun ikincil, tamamlayıcı ya da salt müeyyidelendirici bir işlevle tanımlanması sonucunu doğurmayacaktır. Ceza müeyyidesinin son seçenek olarak nitelendirilmesi, sadece çevrenin korunması ile ilgili bir tartışma değildir. Çağdaş ceza hukukları bakımından ceza müeyyidesinin son seçenek olarak kabul edildiği, yani sadece çevrenin

¹ Türk öğretisinde Bayraktar. 1981 yılında yayınlanan bir makalesinde ceza hukukunun çevrenin korunması bakımından ikincil ya da tamamlayıcı bir işleve sahip olması gerektiğinin savunmuştur. Bununla birlikte, makalenin yazıldığı ve yayımlandığı dönem üzerinden uzun zaman geçtiği ve bu konudaki genel değerlendirmelerin zaman içinde değiştiği unutulmamalıdır (Bkz. Bayraktar. 1981: 78).

korunması bakımından değil, genel olarak ceza müeyyidesinden yararlanılması ile ilgili olarak son seçenek anlayışının etkili olduğu görülmektedir. Ceza hukuku aygıtlarının mesih gibi kabul edilmesi elbette yanlıştır. Ceza müeyyidesinin ancak son seçenek olarak kabul edilmesi çağdaş ceza hukuklarının genel ve temel bir ilkesi olarak anlaşılmalıdır. Çağdaş ve özgürlükçü ceza hukukunun temel bir ilkesi, ceza hukukunun sosyalleştirilmesidir (Mantovani, 2001: XXXVII-XLVI). Sağlık, kültür ve tabiat varlıkları, iş güvenliği gibi topluma ait kolektif varlık ve menfaatlerin korunması bakımından ceza müeyyidesine başvurulması mümkündür. Çağdaş bir hukuk düzeni ceza müeyyidesini son seçenek olarak görmekle birlikte özellikle kolektif varlık ve menfaatler ile insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması bakımından ceza müeyyidesine başvurabilir hatta başvurmalıdır. Anayasal bir ceza hukuku, anayasada güvence altına alınan varlık ve menfaatlerin koruyucusu olmalıdır. Esasen genel olarak ceza müeyyidesine ancak zorunlu durumlarda başvurulmalıdır. Ceza müeyyidesi uygulanması suretiyle feda edilecek varlık veya menfaat ile cezaen korunan varlık ve menfaat arasında oran bulunan ve ceza müeyyidesi dışında kalan, örneğin idari, hukuki, mesleki müeyyideler ile koruma sağlanamayan durumlarda bu zorunluluğun bulunduğu kabul edilmelidir (Mantovani, 2001: XXXVII-XLVI). Bu çerçevede çevrenin korunması bakımından ceza hukukuna başvurulması yerindedir (Toroslu, 1982: 9; Şen, 1994: 91, 92). Bu yapılırken elbette hukuk düzeninin bütünü dikkate alınacak, sadece son seçenek olarak ceza müeyyidesine başvurulması, ceza hukukunun özerkliğine de kanımızca bir sınırlama getirmeyecektir.

Ceza müeyyidesine başvurulması ilkesel olarak son seçenek kabul edilmekteyse de (Turgut, 2001: 621), bu durumun çevrenin korunması bakımından eskisi kadar belirgin olmadığı da görülmektedir. Bazı yazarlara göre, çevrenin korunması amacıyla ceza hukuku özel bir öneme sahip olup neredeyse ilk adresi oluşturmaktadır (Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 579-581; Alvazzi del Frate, Norberry, 1993: 1). Avrupa Birliği üyesi kimi ülkelerde önceleri yetinilen görece hafif ceza müeyyideleri (hafif para cezaları ve kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar) çevresel zararın önüne geçilmesinde zaaf olarak değerlendirilmektedir (Deketelaere, Faure/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 1999: 105). Doksanların başlarından itibaren Belçika'da ceza miktarları ağırlaştırılmıştır (Deketelaere/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 76, 77). Doksanlı yılların ortasında Finlandiya'da ceza kanununa çevre suçları eklenmiştir (Vihervuori/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 168, 169). Fransa'da çevrenin korunması bakımından ceza hukukunun önemini artırdığı ve çevresel varlıkların korunmasında en etkili aracın ceza müeyyidesi olarak kabul edildiği görülmektedir. Fransız Ceza Kanunu'nun yanı sıra özel kanunlarda da çevre suçlarına yer verilmiştir (Auby/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 196). Yine Fransız Ceza Kanunu'nda tüzel kişilerin ceza sorumluluğu da kabul edilmiştir. Almanya Federal Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nda 1980 yılında yapılan değişiklikle çevre suçları

metne dahil edilmiş, 1994 yılında bunların kapsamı genişletilmiş 1998 yılında kısmi değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu ülke bakımından da ceza müeyyidesinin son seçenek olarak vurgulanmasına karşın cezai düzenlemelerdeki artış dikkat çekicidir (Rodi/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 242, 243; Ünver, Nuhoğlu, 1999: 18). İtalya'da 349/86 sayılı Kanun'un 18. maddesi çevre örgütlerine çevre suçları dolayısıyla açılan ceza davalarına müdahil olarak katılma yetkisi vermektedir (Montini/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 307). Hollanda'da Ekonomik Suçlar Kanunu'nda çevre suçlarına da yer verilmiştir. Öte yandan çevre suçları bakımından özel hukuk tüzel kişilerinin ceza sorumluluğu kabul edilmiştir (Seerden, Heldeweg/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 390, 391). İngiltere, Danimarka ve İsveç, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Güney Kore'de de tüzel kişilerin ceza sorumluluğu kabul edilmiştir (Karşılaştırmalı bir genel değerlendirme için bkz. Turgut, 2001: 626-634; Şen, 1994: 134-137).

Gerçekten de çevre söz konusu olduğunda diğer bastırıcı hukuk dalları ile önlemlerin yanında mutlaka ceza hukukunun korumasından yararlanılmalıdır (Toroslu, 1982: 13). Çevrenin korunmasında ancak ağır ve özel bazı fiiller için ceza müeyyidesine başvurulması bunlar dışında kural olarak idari müeyyideler ile yetinilmesi yolundaki eğilimler bugün ağırlığını yitiriyor görünmektedir (Seerden, Heldeweg/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 390). Özgürlükçü ve çağdaş bakışla son seçenek olarak değerlendirilen ceza müeyyidesi, çevre söz konusu olduğunda akla ilk gelen adreslerden biri olmak üzeredir. İngiltere, Belçika ve İspanya'da çevre suçlarında özel kişilerin ceza koğuşmalarını tahrik edebilmelerine yönelik özel düzenlemelere yer verilmiş. Belçika'da çevre örgütlerine bu yönde yetkiler tanınmış, Amerika Birleşik Devletleri ve İspanya'da çevre suçları bakımından özel savcılık teşkilatı kurulmuştur (Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 579). Amerika Birleşik Devletleri çevre ceza hukukuna ilişkin bir değerlendirmede bu alanda ceza müeyyidelerinin özel bir yeri bulunduğu, bir çok ihlal aslında idari müeyyidelerle karşılanmakla birlikte mahkumiyet kararının teşhir edici özelliğinin çevrenin korunması bakımından çok önemli olduğu dile getirilmektedir (Morrison, 2000: 798, 799).

Farklı hukuk düzenleri incelendiğinde doğal çevrenin korunmasına ilişkin ceza hükümlerine, genel ceza kanunlarının yanı sıra özel çevre kanunlarında da yer verilebildiği görülmektedir. Yine farklı hukuk düzenleri dikkate alındığında çevre suçları bakımından para cezalarının yanı sıra hürriyeti bağlayıcı cezalara da yer verilmekte olduğu dikkat çekmektedir. Para cezalarının caydırıcı güce sahip olması ayrıca önemlidir. Para cezalarının miktarları belirlenirken, bunların, girişimcilerin maliyet fayda analizi yaparak rahatlıkla göze alabilecekleri bir riskten ibaret kalmaması gereklidir (Alvazzi del Frate, Norberry, 1993: 1). Aksi takdirde, suça ve suçluya soyut olarak yaklaşan

ve fiilin ihlal ediciliğini, tehlikeliliğini dikkate almayan Klasik Okul'a 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yöneltilen eleştirilerin bir hayalet gibi aramızda gezinmesi kaçınılmazdır. Gerçekten de Klasik Okul, suç ve suçluya tamamen masa başından ve önsel olarak yaklaşmıştır. Cezalarda biçimsel eşitlik, ceza kanunlarını faillerin adeta maliyet fayda analizi yapabilecekleri suç tarifinamelerine çevirmiştir (Saleilles, 1927: 53, 54). Etkili para cezalarının yanı sıra hürriyeti bağlayıcı cezaların da yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmektedir. Fiilin tehlikeliliğine ya da ihlalin vehametine göre ömürboyu hapis cezası da dahil olmak üzere farklı düzenlemeler benimsenmektedir (Alvazzi del Frate, Norberry, 1993: 10).

2. Türk Hukukunda 5237 sayılı kanun dışında kalan ve çevrenin korunması ile ilgili ceza hükümleri

5237 sayılı kanunun kentsel çevreyi korumaya yönelik 184. maddesinin Kanun'un yayımı tarihinde yürürlüğe girdiği söylenmişti. Çevrenin kasten ve taksirli kirlenmesini cezalandıran 181 ve 182. maddeler ise, daha önce de değinildiği gibi Kanun'un yayımı tarihinden itibaren iki yıl sonra yürürlüğe girecektir (5237 s. k. m. 344). 5237 sayılı kanunun yürürlüğe giren ya da girecek hükümleri dışında Türk hukuk düzeninde doğal ve kentsel çevrenin korunmasına hizmet eden cezai düzenlemeler arasında, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 282., 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 26., 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu'nun 36. maddeleri sayılmıştır (Şen, 1994: 97). Bunlara 6381 sayılı Orman Kanunu'nun ceza hükümlerini eklemek yararlı olur. Yine bu çerçevede 765 sayılı TCK'nun 369. maddesinde yer alan binaları, sair inşaat, mahsulleri, hububatı, erzak yığın ve ambarlarını kasten yakmak suçu; aynı kanunun 394. maddesinde düzenlenen halkın içeceği sular ile yiyeceği veya içeceği şeylere zehir katma suçu ve 399. maddede yer verilen 394. maddedeki fiilin taksirli biçimi bu kanunda çevrenin korunmasına hizmet eden fiiller olarak değerlendirilmiştir (Şen, 1994: 97, 98). 765 sayılı TCK'nun söz konusu hükümleri ile ilgili bu değerlendirmeye katılmak güçtür. Kanımızca bu hükümler ile farklı hukuki konular yani hukuki varlık ya da menfaatler korunmaktadır. Özellikle 369. maddedeki cezai korumanın çevre bakımından ancak çok dolaylı bir etkisi olduğu düşünülebilir. 394. maddede ise genel sağlık merkezli (Turgut, 2001: 625) bir koruma söz konusu olup yine kanımızca çevresel varlıkların hukuki konu olarak değerlendirilmesi zordur. Çevre bakımından çok dolaylı bir koruma getirmekte olan bu hükmün çevre suçu olarak değerlendirilemeyeceği kanısındayız. Doğal çevre, tarihsel çevre ve kültür mirasının korunması bakımından 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu da ayrıca zikredilmelidir.

Doğal, tarihsel, kentsel çevrenin korunması amacına yönelik idari yaptırımlar öngörülmüş olduğu da anımsanmalıdır. Bu çerçevede özellikle yukarıda değindiğimiz

Çevre Kanunu'nun yanı sıra, 3194 sayılı İmar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu bu alandaki başlıca düzenlemeler arasında sayılabilir.

3. 5237 Sayılı Kanun ile Getirilen Düzenlemeler

Çevre suçları 5237 sayılı yeni TCK'nda ikinci kitabın üçüncü kısmını oluşturan topluma karşı suçlar arasında yer verilmiştir. Çevreye karşı suçlar bu durumda topluma karşı suç olarak kabul edilmekte, doğal ve kentsel çevre toplum dolayısıyla korunmaktadır. Bununla birlikte özel önemi dolayısıyla bu suçların ayrı bir kısım altında düzenlenmesi savunulabildiği gibi, insanlığa karşı suçlar arasında yer verilmesinin isabetli olacağı yolunda görüşler de dikkat çekmektedir (Öztürel, 2004: 108). Nitekim insanlık bakımından özel önemi nedeniyle çevre suçlarının faillerinin yargılanması için bir uluslararası çevre mahkemesi kurulması yolundaki eğilimler de dikkat çekicidir (Turgut, 2001: 659)

a. Ceza Kanunlarının Yer İtibariyle Uygulanmasında Evrensellik İlkesi ve Çevre Suçları

Kural, ceza kanunlarının devletin ülkesinde işlenen fiiller bakımından uygulanmasıdır. Uyraklığına bakılmaksızın devletin deniz, kara, hava ülkesinde suç işleyen herkes ülkesellik ilkesi gereği ceza kanunlarının muhatabı olacaktır. Bununla birlikte cezai korumanın yeterli ölçüde sağlanabilmesi için yer itibariyle uygulama bakımından kimi tamamlayıcı ve istisnai ilkelere yer verilmektedir. Kişisellik, koruma ve evrensellik ilkeleri kural olan ülkesellik ilkesine göre tamamlayıcı niteliktedir. Bunlar içinde evrensellik ilkesi failin uyraklığına, fiilin ülkede işlenip işlenmediğine bakılmaksızın her halde cezalandırılmasını öngörmektedir. İnsanlığın önemli ortak varlık ve menfaatlerinin cezaen korunması söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede, 5237 sayılı Kanun'un 13. maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde aynı kanunun 181. maddesinde düzenlenen çevrenin kasten kirletilmesi fiillerinin "*vatandaş veya yabancı tarafından, yabancı ülkede işlenmesi halinde Türk kanunları(nın)*" uygulanacağı yolundaki hükmün evrensellik ilkesi kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Buna göre bir Türk ya da yabancı Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesi dışında çevrenin kasten kirletilmesi suçunu işledikleri taktirde Türk Kanunları uyarınca cezalandırılabilir.

Çeşitli uluslararası kuruluşların ve öğretinin değerlendirmeleri arasında, kimi kasıtlı çevre suçlarının uluslararası kamu düzenini ihlal ettiğinin kabulü ile evrensellik ilkesi uyarınca mutlaka cezalandırılması önerileri yer almaktadır (Turgut, 2001: 614, 615). Bu nedenle 5237 sayılı Kanun'un 13. maddesindeki ilgili düzenlemenin çağdaş eğilimlere bu yönüyle uygun olduğu belirtilmelidir.

b. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (m. 181)

Çevrenin kasten kirletilmesi kenar başlığı altında “çevrenin kasten kirletilmesi” ve “atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması” olmak üzere esasen iki farklı suç tipine yer verilmiştir.

aa. Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu

Çevrenin kasten kirletilmesi suçu, 5237 sayılı kanunun 181. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenmiştir. Çevreye karşı suçlar arasında yer alan çevrenin kasten kirletilmesi suçu, yeni ceza kanunu ile getirilen yeni suç tiplerindedir. 765 sayılı kanunda böyle bir suç tipi bulunmamaktaydı. 181. maddenin birinci fıkrasında “İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” dendiğinden sonra üç ve dördüncü fıkralarda cezanın ağırlatıldığı hallere yer verilmiştir. 181. maddenin 3 ve 4. fıkralarına göre, atıkların ya da artıkların doğada kalıcı özellik gösterdiği durumlar ile birinci fıkrada yasaklanan fiillerin neslin devamını tehlikeye sokması, insan ve diğer canlılarda tedavisi güç hastalıklara yol açması gibi durumlar cezayı ağırlatıcı nedenler olarak kabul edilmiştir.

181. maddenin 1. fıkrasına göre, atık veya artıkların ilgili mevzuat hükümlerine aykırı biçimde toprağa, suya veya havaya verilmesi ile maddi unsur gerçekleşmektedir. O halde çevre koruma mevzuatına uygun biçimde atıkların örneğin temizlenip işlenerek doğaya verilmesi durumunda 181. maddenin 1. fıkrasında yer alan suçun işlendiğinden bahsedilmesi mümkün olmayacaktır. Öte yandan birinci fıkrada yasaklanan davranışların çevreye zarar vermeye elverişli davranışlar olduğu unutulmamalıdır. Tüketilen bir gıda maddesi ambalajının çöp yerine doğaya atıldığı örneklerin sayısı ne yazık ki fazladır. Bununla birlikte madde ile yasaklanan fiillerin çevresel zarar yaratmaya elverişli fiiller olduğunu kabul etmek gerekir.

Çevrenin kasten kirletilmesi, kanunun benimsediği ifadeden de anlaşılacağı üzere kasıtlı bir suçtur. Fiil suç sayılmakla çevrenin kasten kirletilmesi cezalandırılmaktadır. Atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya bilerek ve istenerek verilmesi ile kasıt oluşur. Genel kastın varlığı yeterlidir. Ayrıca fail tarafından çevresel zararın gerçekleşmesi amacıyla hareket edilmesi aranmamıştır.

Düzenleme, doğal çevre bakımından ceza hukukunun müdahalesinin söz konusu olduğu üçüncü aşamaya karşılık gelmektedir. Kirletme fiillerinin bastırılmasına yönelik olan üçüncü aşamada ceza müeyyidesinin devreye girdiği görülmektedir.

bb. Ülkeye İzinsiz Atık Sokulması Suçu

181. maddenin 2. fıkrasında ise, izinsiz olarak ülkeye atık sokulması cezalandırılmaktadır. Fıkarda “*Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*” hükmüne yer verilmiştir. Bu çerçevede ilgili mevzuat hükümlerine aykırı ve izinsiz biçimde ülkeye atık sokulmasının cezalandırılması söz konusu olmaktadır. Hükmün ihlal edilmesi ancak ülkeye izinsiz ve hukuka aykırı biçimde atık sokulmasına bağlıdır. İlgili mevzuat çerçevesinde ülkeye atık sokulması durumunda bu hükmün uygulanamayacağı açıktır.

Suçun tamamlanması için atıkların ülkeye izinsiz olarak sokulması yeterlidir. Ayrıca çevresel bir zararın doğmuş olması gerekli değildir. Ülke deyiminden devletin kara, hava, deniz ülkesinin bütünü anlaşılmalıdır.

Ülkeye izinsiz atık sokulması suçunun işlenebilmesi için genel kastın varlığı yeterlidir. Failin başkaca amaçlarla hareket etmesi aranmamıştır. Failin örneğin ayrıca çevresel zarar yaratmak ya da maddi yarar sağlamak gibi amaçlarla hareket etmesi aranmamaktadır.

Maddenin düzenlenişi, cezai korumanın, kirletici maddelerin saklanması, depolanması gibi faaliyetlere ilişkin ilk aşamada devreye girmesini sonuçlamaktadır.

cc. Ağırлатıcı Nedenler

Biraz yukarıda belirtildiği gibi, birinci ve ikinci fıkralarda belirtilen atıkların üçüncü fıkra uyarınca toprakta, suda, havada kalıcı özellik göstermesi durumunda, atıkların bu niteliği gereği ceza artırılacaktır.

Yine dördüncü fıkra uyarınca birinci fıkarda belirtilen türde fiillerin, insan ve hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, canlıların doğal özelliklerini değiştirmeye elverişli atıkların verilmesi suretiyle işlenmesi durumunda ceza ağırlatılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu tür bir zararlı neticenin ortaya çıkmasının gerekli olmadığıdır. Önemli olan atığın niteliklerinin bu tür bir zararlı neticeyi oluşturmaya elverişli kabul edilebilmesidir. Yani bu tür bir zararlı netice ortaya çıkmamış olsa dahi, atığın bu tür bir neticeyi doğurmaya elverişli olduğunun tespit edildiği durumlarda cezanın artırılması yoluna gidilecektir.

181. maddenin 5. fıkrasında ise, aynı maddenin iki, üç ve dördüncü fıkralarındaki fiiller bakımından Kanun’un 60. maddesinde düzenlenmiş bulunan tüzel kişilere özgü

güvenlik tedbirlerine hükmolunacağı belirtilmektedir. Bu konuya tüzel kişilerle ilgili alt başlıkta değinilecektir.

181. maddenin ilk fıkrasının yürürlük tarihi bakımından ayrı bir düzenleme yapılmıştır. 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nun yürürlük ile ilgili 344. maddesi uyarınca 181. maddenin ilk fıkrası hükmü, kanunu yayım tarihinden itibaren iki yıl sonra yürürlüğe girecektir.

c. Çevrenin Kirletilmesinden Taksirli Sorumluluk (m. 182)

5237 sayılı kanunun 182. maddesinde çevrenin taksirli biçimde kirletilmesi ceza müeyyidesine bağlanmaktadır. 765 sayılı TCK'nda bu yönde bir düzenlemeye yer verilmemişti. 5237 sayılı kanunun 181. maddesinde düzenlenen çevrenin kirletilmesi suçunun bu sefer taksirli biçimi cezalandırılmış olmaktadır. 182. maddenin birinci fıkrasında “Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır” demek suretiyle sadece çevrenin taksirli olarak kirletilmesinden bahsedilmiş, bununla birlikte taksirli sorumluluğu tanımlayan herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla 5237 sayılı kanunun 22. maddesi ve taksirli sorumluluğa ilişkin genel ilkelerden hareketle taksirli sorumluluğun kapsamı ve unsurları tayin olunacaktır.

Öte yandan aynı fıkra hükmünün son cümlesinde atık veya artıkların çevreye taksirli olarak verilmesinin ayrıca çevrede kalıcı olumsuz etkiler bırakması durumunda adli para cezası yerine hürriyeti bağlayıcı ceza verilmesi öngörülmektedir. 182. maddenin 2. fıkrasında ise bir başka ağırlatıcı neden öngörülmüştür. 181. maddede olduğu gibi, atık ya da artıkların niteliği dolayısıyla cezanın ağırlatılması yoluna gidilmektedir. “İnsan ve hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip atık veya artıkların” çevreye bırakılması durumunda bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasına hükmedilebileceği belirtilmekle ceza ağırlatılmaktadır.

Çevrenin kirletilmesinde taksirli sorumluluğu kabul eden 182. maddenin ilk fıkrası, 5237 sayılı kanunun 344. maddesi uyarınca, Kanun'un yayımı tarihinden itibaren iki yıl içinde yürürlüğe girecektir.

ç. Gürültüye Neden Olma Suçu (m. 183)

Çevreye karşı suçlar arasında yer alan bir başka düzenleme gürültü kirliliği ile mücadeleye yöneliktir. 5237 sayılı TCK'nun 183. maddesinde “İlgili kanunlarla

belirlenen yükümlülüklere aykırı olarak, başka bir kimsenin sağlığını zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişi, iki aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır” hükmüne yer verilmiştir. Rahatlıkla görüleceği gibi burada insan sağlığının korunması temel kaygıyı oluşturmaktadır.

Gürültü kirliliğinin cezaen önlenmesi amacına yönelik hükümde ilgili mevzuat hükümlerine aykırı biçimde kişilerin sağlıklarını bozmaya elverişli yükseklikte gürültü yayanların cezalandırılması öngörülmektedir.

Suçun maddi unsuru, ilgili gürültü kirliliğini önleyici mevzuat hükümlerine aykırı biçimde gürültü yayılmasıdır. Bununla birlikte bu hükmün ihlal edildiğinden bahsedilebilmesi için gürültünün insan sağlığını bozmaya elverişli düzeyde olması gerekmektedir. Gece evinde yüksek sesle televizyon seyreden bir kimsenin fiilinin herhalde bu madde kapsamında ele alınması yanlış olacaktır.

Genel kasıtle işlenen bir suçtur. İnsan sağlığını bozmaya elverişli gürültü yayıldığıının bilinmesi ve istenmesi yeterlidir. Failin ayrıca sağlığa zarar verme amacıyla hareket etmesi gerekli değildir.

Suçun tamamlanması için belli bir kimsenin ya da kimselerin sağlığının zarara uğraması gerekli değildir. Önemli olan sağlığı bozmaya elverişli düzeyde gürültü yapılmasıdır. O halde zarar gerçekleşmese dahi cezalandırma mümkündür.

d. İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu (m. 184)

5237 sayılı yeni TCK'nun, yayımı tarihinde yürürlüğe giren 184. maddesi çevreye karşı suçlar arasında düzenlenmiştir. 765 sayılı kanunda böyle bir suç tipine yer verilmemişti. Yeni ceza kanununun 184. maddesi bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel çevrenin korunması amacına yönelik maddenin birinci fıkrasında “*Yapı ruhsatı almada veya ruhsata aykırı olarak hına yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*” hükmüne yer verilmiştir².

184. maddenin 2. fıkrasında imar mevzuatına aykırı biçimde başlatılan inşaat şantiyelerine elektrik, su ya da telefon bağlantısı yapılmasına izin veren yetkililerin cezalandırılması yoluna gidilmektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasında ise, yapı kullanma

² TBMM Genel Kurulu'nda madde metnin görüşülürken verilen değişiklik önergesi ile Adalet Alt Komisyonu metninde iki yıl olarak kabul edilen hapis cezasına ilişkin alt sınır bir yıla indirilmiştir (Bu konuda bkz. Özgenç, 2004: 288.).

izni alınmamış binalarda herhangi bir sınıai faaliyet yürütülmesine izin veren yetkililer cezalandırılmaktadır. Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Adalet Alt Komisyonu tarafından kabul edilen metninde söz konusu fiiller 186. maddede düzenlenmişti. O haliyle 186. maddenin 3. fıkrasında ayrıca "*Yapı kullanma izni alınmamış binalara elektrik, su, telefon veya gaz bağlantısı yapan*" ya da bunlara izin veren kişiler de cezalandırılmaktaydı. Genel Kurul tarafından kabul edilen metinde bu suç tipine yer verilmemiştir³.

4. fıkrada, 184. maddede düzenlenen hükümlerin uygulama sınırlarına yer verilmektedir. Gerekçe metnine göre, bu maddede düzenlenmiş hükümler, ancak belediye sınırları içinde ya da organize sanayi bölgeleri gibi özel imar rejimine tabi bölgeler ile köy sınırları içinde kalsa dahi "*sınıai ürünlerin üretiminin yapıldığı tesisler açısından da bu madde hükümleri uygulanabilecektir.*"

Maddenin 5. ve sonuncu fıkrasında "*Kişinin, ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, bir ve ikinci fıkra hükümleri gereğince kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkum olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar*" denmektedir.

Söz konusu maddenin yapı ruhsatı alınmaksızın ya da ruhsata aykırı bina inşa etmek veya ettirmek suçunu düzenleyen 1. fıkrası ile bir etkin pişmanlık hükmü olarak nitelenen (Özgenç, 2004: 288) sonuncu fıkrası ele alınmalıdır.

³ Bu değişikle ilgili olarak Özgenç şu bilgileri vermektedir: "TBMM Genel Kurulunda madde hakkında yapılan görüşmeler sırasında (26.9.2004), iktidar Partisine mensup Milletvekilleri tarafından, tekrar-i müzakere yöntemiyle, söz konusu madde ile ilgili olarak bir değişiklik önergesi verilmiştir. Bu önerge üzerine, TBMM Adalet Komisyonunda Kabul edilen üçüncü fıkra hükmü, madde metninden çıkarılmıştır. . . . Kamu hizmet binaları da dahil, ülkemizdeki binaların büyük kısmıyla ilgili olarak henüz yapı kullanma izni alınmamıştır. Bu durum, söz konusu fıkra hükmünün madde metninden çıkarılmasında etkili olmuştur. Bu hükmün madde metninde muhafazası, bu binalarda elektrik, su, telefon veya gaz gibi hizmetlerden yararlanılmasına müsaade eden herkesin bir anda suçlu konumuna getirecekti." (Özgenç, 2004: 288, (22) numaralı dipnot) Genel Kurul'da yapılan değerlendirmeler hiç kuşkusuz tartışmaya açıktır. Kentsel çevrenin korunması bakımından kaçak binalara hizmet götürülmesinin engellenmesi düşüncesi hiç de yabana atılır bir değerlendirme değildir. Siyasal kazançlar sağlama olanağı veren ve kaçak binalarda yaşayan seçmenleri hoşnut etmeye yönelik "hizmet götürülmesi"nin de önüne geçmeye elverişli bir hükmün metninden çıkarıldığı düşünülmelidir. Birden bire birilerinin suçlu konumuna düşürülmemesi için pekala geçici hükümler sevkedilebilirdi. Şimdiki haliyle Kanun kaçak şantiyeye hizmet götürülmesini yasaklamış ancak binalar bakımından hiçbir ceza müeyyidesi getirmemiştir. Böyle bir seçimin sadece suç politikası tercihi ile açıklanması pek de kolay değildir. Yerel siyasetin bu konuda etkili olduğu izlenimi doğmaktadır.

Gerekçede belirtildiğine göre 184. maddenin 1. fıkrasında düzenlenen suç, yapı ruhsatı alınmaksızın ya da ruhsata aykırı bina inşa etmek veya ettirmek ile oluşacaktır. Ruhsat olmaksızın ya da ruhsat bulunsa bile imar mevzuatında öngörülen koşul ve usullere aykırı bina inşa etmek ya da ettirmek fiillerinden birinin gerçekleştirilmesi suçun maddi unsurunun oluşması için yeterlidir.

Suçun kasıtlı bir suç olarak düzenlendiği açıktır. Suçun unsurları fail tarafından bilinmeli ve istenmelidir. Genel kastın varlığı yeterlidir.

184. maddenin 1. fıkrasında fıkrada “..*bina yapan ya da yaptıran..*” ifadesi yer almaktadır. Gerekçede yapan ya da yaptıran deyimlerinden, binayı inşa eden yüklenici, alt yüklenici (taşeron), usta veya kalfanın yanı sıra inşaatın sahibinin de anlaşılması gerektiği belirtilmektedir. Yine bu tür inşa faaliyetlerine kontrol ve denetim hizmeti verenlerin dahi suçun faili olarak kabul edileceği belirtilmektedir.

Madde gerekçesinde bu fiilin faili olabilecekler sayılırken usta ya da kalfaya da yer verildiği görülmektedir. Ayrıca bir yüklenici, alt yüklenici ve inşaat sahibi bakımından ceza sorumluluğunun kabulü anlaşılabilirken bunların yanı sıra ve bunlarla birlikte ayrıca herhangi bir ruhsat araştırması yapmamış ustaların da bu suçun faili olarak kabul edilmesi kanımızca adil olamayacak kadar ağırdır. Bunlar ancak böyle bir inşaatı, herhangi bir yüklenici ile ilişki içinde olmaksızın tek başlarına inşa ettikleri zaman fail olarak kabul edilebilmelidir.

İmar kirliliğine neden olma fiiline topluma karşı suçlar arasında yer verilmiştir. Kentsel çevre ve yerleşim alanlarının imar hükümlerine uygun gelişmesine ilişkin toplumsal menfaat korunmaktadır.

Maddenin son fıkrasında ruhsatsız ya da imar mevzuatında yer alan esaslara aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar planı ya da ruhsata uygun hale getirmesi durumunda bir ve ikinci fıkra hükümlerine göre kamu davası açılmayacağı, açılmış olan kamu davalarının düşürüleceği, mahkum olunan cezaların ise tüm sonuçları ile kalkacağı hükme bağlanmaktadır. İmar kirliliğine neden olma fiillerinin Adalet Alt Komisyonu tarafından hazırlanan metnin 186. maddesinde yer aldığı daha önce söylenmişti⁴. O haliyle metinde etkin pişmanlık hükmüne yer verilmemişti. TBMM Genel Kurulu’ndaki görüşmeler sırasında böyle bir hükmün madde metnine eklendiği anlaşılmaktadır (Özgenç, 2004: 288).

Bu düzenlemenin af niteliği taşıyıp taşımadığı tartışılmış ve kentsel çevrenin korunması bakımından zaaf yaratacağı yönünde kaygılar kamuoyuna yansımıştı.

⁴ Bkz. yukarıda imar kirliliğine neden olma suçuna ilişkin genel bilgiler ve (2) numaralı dipnot.

Bu çerçevede af kurumu ile etkin ya da eylemli pişmanlık kurumuna ilişkin özelliklerin ortaya konması ve bu iki arasındaki farkların belirlenmesi yararlı olacaktır (Keyman, 1965: XIII). Af siyasi değerlendirmelerin egemen olduğu bir tasarruf olarak karşımıza çıkmaktadır. “Atıfet muamele”lerine hemen bütün hukuk düzenlerinde yer verilmiştir (Keyman, 1965: XIII). Devletin cezalandırma yetkisini kullanmaktan ya da cezanın infazından vazgeçmesi olarak da değerlendirilen (Keyman, 1965: XIII; Toroslu, 2005: 300) af kurumunun lehinde ya da aleyhinde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu tartışmaları bir yana bırakarak sadece konumuz bakımından gerekli olduğu ölçüde af kurumunun ayırdedici özelliklerinin sıralanması yoluna gidilecektir.

Yeni Türk Ceza Kanunu'nun 65. maddesinde iki tür af kabul edilmiştir: Genel ve özel af. Genel af, kanundaki tanıma göre, devam etmekte olan bir kamu davası varsa bu davanın düşmesi sonucunu doğuran, hükmolunmuş cezaları da tüm sonuçları ile ortadan kaldıran aftır. O halde kesin hüküm öncesi yürürlüğe giren genel af kanunu hükmün yerine getirilmesine engel olmakla kalmaz ceza mahkumiyetinin tüm sonuçlarıyla ortadan kalkmasına yol açar (Toroslu, 2005: 302; Demirbaş, 2005: 612). Genel af ceza mahkumiyetini tüm neticeleriyle ortadan kaldırdığı için kişinin daha sonra işlediği fiil bakımından diğer koşulların da varlığı halinde erteleme ehliyeti geri kazanılır. Genel affa uğraması dolayısıyla mahkumiyet hükmü tekrere esas oluşturmaz.

Özel af ise, 65. maddenin 2 ve 3. fıkralarında düzenlenmiştir. İkinci fıkra hükmüne göre, hapis cezasının infaz kurumunda çektirilmesine son veren ya da infaz kurumlarında çektirilecek ceza süresini kısaltan veya hapis cezasını para cezasına çeviren af özel aftır. Üçüncü fıkrada ise, özel affın ceza mahkumiyetinin sonuçları bakımından etkisi hükme bağlanmıştır. Buna göre özel af, cezaya bağlı olan ya da hükümde belirtilen hak yoksunluklarına engel oluşturmayacaktır (Toroslu, 2005: 198).

Etkin ya da eylemli pişmanlık kurumuna gelince. Bilindiği gibi, suçun tamamlanmasından sonra bu suçun zararlı ya da tehlikeli etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilen davranışlar etkin pişmanlık olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle etkin pişmanlık, Yeni Türk Ceza Kanununun 36. maddesinde de tanımlanan ve suçun tamamlanması ya da neticenin gerçekleşmesini önlemek amacıyla icra hareketlerinden vazgeçilmesini ifade eden gönüllü vazgeçmeden ayrılır (Toroslu, 2005: 198). Suçun tamamlanmasının ardından gerçekleştirilen ve etkin pişmanlık olarak değerlendirilebilecek olan davranışlar yeni kanunda kimi zaman cezayı azaltan kimi zaman ise, cezayı tamamen ortadan kaldıran hüküm ve sonuçlar doğurmaktadır. Bu çerçevede, 5237 sayılı TCK'nun 184. maddesinde düzenlenen imar kirliliğine neden olma suçu bakımından kabul edilen etkin pişmanlık ipotezlerinde cezanın, tüm sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılması yoluna gidilmektedir. Kanunkoyucu, etkin pişmanlık düzenlemesine yer verdiği 110 ve 293. maddelerde

sadece ceza indirimini kabul ederken, 274. maddenin 1. fıkrasında ve 316. maddenin 2. fıkrasında hiç ceza verilmemesi yoluna gitmiştir (Toroslu, 2005: 198). Hiç ceza verilmemesi yolu açılan 274. maddenin 1. “..cezaya hükmolunmaz” denmekle yetinilmiştir. 316. maddenin 2. fıkrasında ise, sadece “..ceza verilmez” ifadesi tercih edilmiştir. Buna karşılık 184. maddenin son fıkrasında etkin pişmanlık kurumunun sınırlarının dışına taşıp taşmadığı sorgulanabilecek bir biçimde “..mahkum olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar” hükmüne yer verilmiştir.

Maddenin son fıkrasında yer alan hükmü af olarak nitelendirmeyenler, ceza kanunlarının zaman itibariyle uygulanmasına ilişkin esaslardan hareket etmektedirler. Buna göre, imar kirliliğine neden olma suçunu düzenleyen 184. madde hükümlerinin yürürlüğe gireceği tarihten sonra işlenecek fiillere uygulanacak olması karşısında son fıkradaki düzenlemenin af olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Af kanunları, bu kanunların yürürlüğünden önce işlenmiş bulunan fiillere uygulanabilecektir. Buna karşılık, imar kirliliğine neden olma suçuna ilişkin hükümlerin ancak bu maddenin yürürlük tarihinden sonra işlenen fiillere uygulanabilmesi dolayısıyla bu tarihe kadar işlenmiş fiillerden ötürü cezalandırma yoluna zaten gidilemeyecektir (Özgenç, 2004: 289). Aksi taktirde ceza kanunlarının geçmişe uygulanması ve anayasal güvence altında bulunan suç ve cezalarda kanunilik ilkesinin ihlali söz konusu olacaktır.

Ceza kanunlarının zaman itibariyle uygulanması ile ilgili söylenenlere katılmakla birlikte, maddenin son fıkrasında yer verilen etkin pişmanlık düzenlemesinin hüküm ve sonuçlarının genel affın hüküm ve sonuçlarına eş etkiler doğurduğu belirtilmelidir. “*Kişinin, ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, bir ve ikinci fıkra hükümleri gereğince kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkum olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar*” denmekle genel affın hüküm ve sonuçlarından farksız bir düzenleme yapılmış olmaktadır.

Nihayet belirtilmesi gereken önemli bir nokta da 184. maddenin yürürlüğe giriş tarihine ilişkindir. 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu’nun yürürlük konusunu düzenleyen 344. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde 184. maddenin bu kanunun yayımı tarihinde yürürlüğe gireceğine hükmedilmiştir. Anımsanacağı gibi, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 12 Ekim 2004 tarih ve 25611 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

4. 5237 Sayılı Kanun ve Çevrenin Kasten Kirlenmesi Suçlarında Tüzel Kişiliğin Hukuksal Konumu

5237 sayılı Kanun’un 181. maddesinin iki üç ve dördüncü fıkralarında düzenlenen fiiller bakımından güvenlik tedbirine yer verildiği görülmektedir. Kanun’un tüzel

kişiler bakımından temel felsefesi ve 181. madde ile ilgili uygulama olasılıklarına aşağıda değinilecektir.

a. Genel Olarak

Karşılaştırmalı hukukta tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun kabulü konusunda giderek güçlenmiş bir eğilim olduğu yukarıda çeşitli kereler dile getirildi⁵. Hatta tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun katı biçimde reddedildiği düzenlerde dahi bu konuların tartışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Alman Düzene Aykırılıklar Kanunu'nda ticaret şirketi yönetici ya da temsilcisinin işlediği suçtan ötürü bu kişiye yönelik olarak verilen müsadere kararının şirkete doğru genişletilebileceğinin düzenlendiği dile getirilmektedir (Ünver, Nuhoglu, 1999: 19; Şen, 1994: 136, 137).

Nihayet uluslararası toplantılarda, uluslararası örgütlerin metin ve kararlarında çevrenin korunması bakımından tüzel kişilerin durumuna dikkat çekilmiştir (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Turgut, 2001: 627 vd.; Şen, 1994: 137).

Türk hukukunda tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun genel bir ilke altında kabul edilmemiş olmasına karşın 765 sayılı TCK'nun 220. maddesinin yanı sıra Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu gibi çeşitli özel kanunlarda tüzel kişilerin ceza müeyyidelerinin muhatabı olarak kabul edildiği görülmektedir.

5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nda ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesinden hareketle tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun kabul edilmediği görülmektedir. Kanun'un 20. maddesinin birinci fıkrasında ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesine yer verildikten sonra ikinci fıkrada tüzel kişilere ceza müeyyidesi uygulanamayacağı, ancak Kanunda öngörülen fiiller bakımından güvenlik tedbirlerine başvurulabileceği hükme bağlanmaktadır⁶. Yeni Türk Ceza Kanunu'na ilişkin tasarı metni hükümet tarafından Meclis'e sunulduğu biçimiyle tüzel kişilerin ceza sorumluluğunu belli hallerde kabul etmişti. Alt komisyonda bu düzenlemelerin çıkarıldığı ve tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun benimsenmediği görülmektedir.

Türk hukukunda son durum bu olmakla birlikte tüzel kişilerin ceza sorumluluğu konusu çevre sorunlarının yanı sıra yolsuzlukla mücadele bakımından da hep gündemde olmuştur. Uluslararası örgütler bünyesinde hazırlanan sözleşmelerin yanı

⁵ Bkz. Yukarıda "1. Çevrenin Korunmasında Ceza Hukukunun İşlevi" başlığı altındaki açıklamalar.

⁶ Bu yazının asıl konusu tüzel kişilerin ceza sorumluluğuna ilişkin tartışmaların aktarılması olmamakla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin 16.06.1964 tarihli kararında tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun şahsi sorumluluk ilkesi ile çatışmadığı yolunda karar verdiğinin anımsanmasında yarar vardır.

sıra yine bu örgütlerin ilgili organları tarafından saptanan ilkelere de tüzel kişilere dikkat çekilmiştir.

Bu çerçevede OECD bünyesinde hazırlanan Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi'nin öngördüğü yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla 4782 sayılı kanun ile TCK'nun 4, 211, 213 ve 220. maddelerinde ve 4208 sayılı Karaparanın Aklanmasının Önlenmesi Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılmıştır. 4782 sayılı Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesinin Önlenmesi İçin Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yapılan bu değişiklikler sonucunda yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesi suç sayılmış, rüşvet suçları bakımından tüzel kişilerin ceza sorumluluğu da kabul edilmiştir.

Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadeleye Dair Ceza Hukuku Sözleşmesi'nde⁷ belirlenen yükümlülükler arasında tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun kabulü ve bu yönde düzenlemeler yapılması da yer almaktadır.

Sözleşme'de yer verilen bu yükümlülükler dolayısıyla hazırlanan Yolsuzlukla Mücadele Kanunu Tasarısı'nın üçüncü maddesinde özel hukuk tüzel kişilerinin cezai sorumluluğuna yer verilmişti. Kanun kapsamına giren suçlar bakımından, ancak söz konusu fiillerin, tüzel kişiliği temsile, tüzel kişilik adına karar almaya ya da denetim yetkisini icra etmeye yetkili kişiler tarafından ve tüzel kişilik yararına işlendiği takdirde tüzel kişinin de cezaen sorumlu tutulması hükme bağlanmaktaydı.

Taraf olunan bir uluslararası sözleşme ile tüzel kişilerin ceza sorumluluğunu kabul yükümlülüğü altına girildikten sonra bu tür bir düzenlemenin yapılmasının çeşitli gerekçeleri olabilir. Ancak Türkiye'nin uluslararası taahhütleri bakımından bu düzenlemenin, hem de Sözleşme'nin uygun bulunmasından sonra yapılmasının sıkıntılar yaratmayacağını söylemek mümkün değildir.

b. 5237 Sayılı TCK'nun 181. Maddesi ve Tüzel Kişilik

Daha önce de belirtildiği gibi 5237 sayılı TCK'nun çevrenin kasten kirletilmesi fiillerini düzenleyen 181. maddesinde çevreye karşı suçlar bakımından tüzel kişileri ilgilendiren bir düzenleme bulunmaktadır.

5237 sayılı kanunun 20. maddesinin 1. fıkrasında "*Ceza sorumluluğu şahsidir. Kimse başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamaz*" dendiğinden sonra 2. fıkrada

⁷ (Strazburg, 27.01.1999) Türkiye 27.09.2001 tarihinde imzalamış, 5065 sayılı ve 14.01.2004 tarihli kanun ile kabul etmiştir.

“Tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımını uygulanamaz. Ancak, suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımlar saklıdır” hükmüne yer verilmiştir. Öte yandan bu güvenlik tedbirleri ancak kanunda açıkça öngörülen durumlarda tüzel kişilere uygulanabilecektir (m. 60/f. 4). 5237 sayılı kanunun 60. maddesi uyarınca tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirleri izin iptali ve müsadere ile sınırlıdır. 60. maddenin ilk fıkrasında iznin iptali tedbirinin uygulanabilmesi bazı koşullara bağlanmıştır. Öncelikle tüzel kişiye kamu kurumunca verilmiş faaliyet izni bulunmalıdır. Sonra tüzel kişinin organ ya da temsilcisinin iştiraki ile tüzel kişi yararına kasıtlı bir suç işlenmiş olmalıdır. Nihayet bu suç kamu kurumunun verdiği iznin kötüye kullanılması suretiyle işlenmelidir. “*özel hukuk tüzel kişinin organ veya temsilcilerinin iştirakiyle ve bu iznin verdiği yetkinin kötüye kullanılması suretiyle tüzel kişi yararına işlenen kasıtlı suç*” ifadesinin başka türlü anlaşılması mümkün değildir.

O halde iznin iptali tedbirinin uygulanabilmesi için sadece tüzel kişiye hukuka aykırı menfaat sağlanması yeterli değildir. Ayrıca bunun, iznin kötüye kullanılması suretiyle sağlanması gerekir. 60. maddenin gerekçesinde işlenen suçla verilen iznin kullanılması arasında nedensellik bağı bulunması gerektiği belirtilerek, uyuşturucu parasının peçelenmesi için döviz bürosu işletilmesi örnek olarak verilmektedir. Halbuki 60. maddenin 1. fıkrasında tüzel kişi lehine işlenen suçtan bahsedilmektedir. Örnekte ise tüzel kişi lehine işlenen bir fiil yoktur, tüzel kişi paravan kılınarak işlenen bir suç vardır.

Gerçekten de “60. maddenin ilk fıkrasındaki “*iznin kötüye kullanılması suretiyle*” ifadesi sıkıntı yaratmaya elverişlidir.

Öte yandan iznin kötüye kullanılması koşulu bir faaliyetin icrası için resmi makamlarca verilecek izne gereksinimi olmayan tüzel kişiler yararına işlenen suçlarla mücadelede de zaaf yaratacaktır.

5237 sayılı kanunun 181. maddesinin 5. fıkrasında, aynı maddenin iki ilâ dördüncü fıkralarında yer alan fiiller bakımından tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirlerine hükmedileceği öngörülmüştür. İkinci fıkrada atıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması fiillerinin cezalandırılması, üçüncü fıkrada atık ya da artıkların suda, havada kalıcı özellik göstermesi, dördüncü fıkrada ise, çevrenin kasten kirletilmesi fiillerinin insan ve hayvan nesli bakımından vahim sonuçlar yaratmaya elverişli olduğu durumların cezalandırıldığı yukarıda belirtilmişti. İşte bu fıkralardaki fiiller bakımından tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirlerine de başvurulabileceği anlaşılmaktadır.

Tüzel kişilere güvenlik tedbiri uygulanması konusu 181. maddenin ikinci fıkrasında

yer alan ülkeye izinsiz atık sokulması fiili ile bu fiilin nitelikli halleri bakımından ayrı, çevrenin kasten kirletilmesi suçunun nitelikli halleri bakımından ayrı değerlendirilmelidir.

İlk olarak çevrenin kasten kirletilmesi suçunun nitelikli biçimde işlendiği hallerde tüzel kişiye güvenlik tedbiri uygulanması ipotezleri ele alınacaktır. Bir tüzel kişinin çevre mevzuatına aykırı biçimde atıklarını örneğin denize vermesi ve bu atıkların kalıcı özellik göstermesi durumunda 60. maddede belirtilen güvenlik tedbirlerinin uygulanması sorunu gündeme gelebilecektir. Tedbir uygulamasının söz konusu olabilmesi için 60. maddede belirtilen izin kötüye kullanılması koşulunun gerçekleşmesi zorunludur. Bir iznin kötüye kullanılması, bu iznin verilmiş amacı dışında kalan amaçlar için kullanılmasıdır. Bu fıkra ile ancak çevreye atık verilmesinin paravanı olarak kurulacak ve ancak kamu kurumunun verdiği izne dayalı olarak faaliyette bulunan özel hukuk tüzel kişilerine tedbir uygulanması mümkün olabilecektir. Zira iznin kötüye kullanılması koşulu başka türlü gerçekleşmeyecektir. Öte yandan bunun dışında kalan ipotezlerde müsadereye konu herhangi bir değer de bulunmadığından bu tedbirin de uygulanması yolu kapalı olacaktır.

Atıkların ülkeye izinsiz olarak sokulduğu durumlarda güvenlik tedbiri uygulanması daha kolay görünmektedir. Buna göre 181. maddenin 2. fıkrasındaki tanıma uygun olarak bir tüzel kişi tarafından ülkeye izinsiz olarak atık sokulan ve bundan bir menfaat sağlanan hallerde 60. maddede yer alan tedbirlerin uygulanması yolu açıktır.

Yeni ceza kanununda tüzel kişilerin ceza sorumluluğu kabul edilmediğine göre, hiç değilse güvenlik tedbirlerinin uygulanmasını sağlamak bakımından bu konudaki düzenlemelerin gözden geçirilmesi zorunludur.

5. Ceza Müeyyideleri ile İdari Yaptırımların Birlikte Uygulanması Sorunu

Kamu düzenini korumak, topluluk halinde yaşamın huzurlu ve güvenli biçimde devamını sağlamak amacıyla idarenin yürüttüğü faaliyetler kolluk faaliyetleri olarak adlandırılmaktadır. İdarenin kolluk işlemlerine uyulması ise, adli cezaların yanı sıra idari yaptırımlarla karşılanabilir (Günday, 1997: 191).

Anayasa Mahkemesi idari yaptırımları “*idarenin, bir yargı kararına gerek olmaksızın yasaların açıkça verdiği bir yetkiye dayanarak İdare Hukukuna özgü yöntemlerle, doğrudan doğruya bir işlemi ile uyguladığı yaptırımlarla, verdiği cezalar*” olarak tanımlamıştır (23.10.1996, E. 1996/48-K. 1996/41 – Bkz. Gözübüyük, Tan, 2004: 707). Anayasa Mahkemesi başka bir kararında, idari para cezaları için “*toplumsal düzene aykırılık oluşturan eylemler nedeni ile yasamın*

açıkça izin verdiği durumlarda idarenin yargı organına başvurmadan kendisinin bizzat uyguladığı ve bir miktar paranın alınması biçiminde gerçekleştirilen mali nitelikli yaptırımlar” tanımına yer vermiştir (23.10.1996, E. 1996/48-K.1996/41- Bkz. Gözübüyük, Tan, 2004: 708).

5237 sayılı TCK'nun çevrenin korunması ile ilgili hükümlerinin yürürlüğe girmesiyle birlikte, kimi fiiller bakımından hem bu kanunda öngörülen ceza müeyyidesi ya da müeyyideleri hem de ilgili özel kanunlardan kaynaklanan idari yaptırımların uygulanması söz konusu olabilecektir. Hukukumuzda, idari yaptırımların ceza müeyyidesi ile birlikte uygulanmasına engel oluşturan bir düzenleme bulunmamaktadır. Tam aksine birlikte uygulamayı güvence altına alacak kanuni düzenlemeler bulunmaktadır. Çevre Kanunu'nun 27. maddesinde “*Bu kanunda yazılı fiiller hakkında verilecek idari nitelikteki cezalar, bu fiiller için diğer kanunlarda yazılı cezaların uygulanmasına engel olmaz*” hükmüne yer verilmiştir. Bununla birlikte özel kanunlarda yer verilen idari para cezalarının yüksek meblağlara karşılık gelen adli para cezaları ile birlikte uygulanması olasılığı gerçekleşirse, devlet hazinesine çok yüklü bir miktarın ödenmesi gündeme gelebilecektir. İmar Kanunu uygulaması bakımından da benzer olasılıklar dikkate alınmalıdır.

Çevrenin korunması bakımından ceza hukukunun müdahalesi gerekli görülmele birlikte, cezai düzenlemelerin hukuk düzenleri bakımından çeşitli sıkıntılara yol açtığı da tespit edilmiştir. Bu çerçevede özellikle aynı fiillerle ilgil olarak hem idari hem de cezai müeyyidelerin öngörüldüğü durumlarda gerek yetkili makamların ilişkileri gerekse aynı türdeki müeyyidelere birden çok başvurulması dolayısıyla sıkıntılar doğduğu, para cezalarının çok ağırlaştığı dile getirilmiştir (Alvazzi del Frate, Norberry, 1993: 11).

Konu, aslında idari yaptırımların belirlenmesi ve uygulanmasında dikkate alınması gereken temel ilkelerin saptanmasına ilişkindir. Bu çerçevede Fransa'nın da dahil olduğu çeşitli ülkelerde idari yaptırımların belirlenmesi ve uygulanmasında temel ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukuku ilkelerine uyulması gerektiği kabul edilmektedir (Gözübüyük, Tan, 2004: 713; Moderne, 1997: 10 vd.; Ribs, 2000: 2; bu yöndeki Anayasa Konseyi Kararı bakımından ayrıca Brisson, 1999: 848). Fransa'da, idari yaptırımların kanuniliği, geçmişe uygulanmazlık ve orantılılık ilk bakışta dikkat çeken temel ilkelerdir (Gözübüyük, Tan, 2004: 714; Moderne, 1997: 10; Ribs, 2000: 2; Brisson, 1999: 854). İdari yaptırım içeren kanunların birbirini izlemesi durumunda sonraki lehe kanunun geçmişe uygulanması da kabul edilmektedir (Moderne, 1997: 12; Ribs, 2000: 2). *Ne bis in idem* kuralı ile ilişkili olarak aynı fiil dolayısıyla hem idari para cezası hem de adli para cezası uygulanamayacağı ilkesi Fransız Anayasa

Konseyi'nin bu yönde karar verdiği 1996 yılından beri etkisini sürdürmektedir (Moderne, 1997: 15; ilke bakımından Ribs, 2000: 2; Pauliat, 1998: 141, 142). Karara göre, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaya yönelik anayasal hükümler, idari para cezaları ile akçalı ceza hukuku müeyyidelerinin aynı fiil dolayısıyla bir arada uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Bu değerlendirme Fransız Danıştay'ın aynı yöndeki kararları ile pekişmiştir. Eğilimin, bu iki para cezasının birlikte uygulanamayacağı yolundaki ilkenin (*non cumul*) anayasal bir ilke olarak kabul edilmesi yönünde olduğu anlaşılmaktadır (Moderne, 1997: 15, 16).

İspanya'da 30/1992 sayılı kanun ile ceza müeyyidesi tayin olunan bir fiil için ayrıca idari yaptırımlara da karar verilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Ceza müeyyidelerine, idari müeyyidelere göre üstünlük tanınmaktadır (Aguilera Vaqués/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 427).

Aynı fiillere yönelik idari para cezaları ile adli para cezalarının mevcudiyeti konusunda yetkili organların belirlenmesi bakımından çeşitli örneklere bakılabilir. Avusturya'da çevre hukuku hükümlerinin ihlali durumunda mahkemeler ya da idari merciler "ceza karar"ları verebilmektedir (Weber/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 30; Moderne, 1997: 5) Bu noktada Avusturya idari mevzuatının ceza hukuku ile "yakınlaşma" içinde olduğu belirtilmiştir (Moderne, 1997: 5). Sadece ağır müeyyideler söz konusu olduğunda müeyyide tayin yetkisi mahkemelerin tekelindedir. İdari merciler tarafından müeyyide tayin olunan hallerde ayrıca mahkemelerin bu yönde bir hüküm tesis etmesine gerek kalmamakla birlikte idarenin bu tür kararlarına karşı başvuru ve yargısal denetim yolları bulunmaktadır (Weber/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 30). Hollanda'da 2000'lerin başında yeni bir uygulamanın denenmeye başlandığı görülmektedir. Kimi çevre suçlarında idari mercilere ve özellikle belediyelere, fail ile uzlaşmaya gitmek yetkisi tanınmıştır. Hollanda ceza muhakemesinde esasen ceza davası açılmasının önüne geçmek amacıyla savcılık makamına tanınan bu yetki deneme amaçlı olarak bazı çevre suçları için söz konusu idari mercilere verilmiş olmaktadır. Öğretide bu uygulamanın, ceza yargılamasının sağladığı güvenceleri zaafa uğratacağı yolunda kaygılar dile getirilmiştir (Seerden, Heldeweg/ Seerden, Heldeweg, Deketelaere, 2002: 392).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin âdil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinin idari yaptırımların tayini bakımından da uygulama alanı bulduğu görüşündedir. (Gözübüyük, Tan, 2004: 713; Delvolvé, 2001: 18 vd.; Brisson, 1999: 847 vd.; Ribs, 2000: 5). İnsan Hakları Mahkemesi, eski düzenlemeye göre İnsan Hakları Divanı, Sözleşme'nin 6. maddesindeki suç ithamı kavramını, Sözleşme'deki diğer kavramlarda olduğu gibi (Gölcüklü, 1994: 203) ulusal değerlendirmeler ve nitelermelerden otonom biçimde tanımlamış, idari ihlaller

bakımından da 6. maddenin uygulanabileceğini hükme bağlamıştır (Costa, 2004: 31) Danıştay da adil yargılanma hakkının gözetilmesini aramaktadır⁸.

Türk hukukunda idari yaptırımların kanuniliği bakımından temel bir sorun bulunmamakla birlikte dari para cezaları ile adli para cezalarının bir arada uygulanmaları konusunda bir kaygı duyulmadığı görülmektedir. Bununla birlikte ceza muhakemesinin temel bir ilkesi olan *ne bis in idem* kuralının idari para cezaları bakımından da dikkate alınması konusu er ya da geç gündeme oturacaktır. Bu çerçevede ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukukundan kaynaklanan temel güvencelerin idari yaptırımların belirlenmesi ve uygulanmasında da dikkate alınması gerekecektir.

Sonuç

Ceza kanunlarında doğrudan çevrenin korunması amacına yönelik özel suç tiplerine yer veren ülkeler arasında Türkiye Cumhuriyeti de katılmıştır. Öte yandan ceza kanunlarının yer itibariyle uygulanması bakımından tamamlayıcı özellikteki evrensellik ilkesinin kapsamına çevrenin kasten kirletilmesi fiilleri de dahil edilerek bu konuda uluslararası toplumun duyarlılıklarına uygun bir düzenleme yapılmıştır.

Yeni Türk Ceza Kanunu'nda özellikle doğal çevrenin korunması amacına yönelik olarak düzenlenen suç tanımları esasen kirletme fiillerini bastırmaya yöneliktir. Bu yönüyle, cezai korumanın söz konusu olabildiği üç aşamadan sonuncusu olan kirletme fiillerinin bastırılmasının öngörüldüğü düzeyde ceza hukuku müdahale edecektir. Bununla birlikte 181. maddenin 2. fıkrasında kirletici maddelerin izinsiz ülkeye sokulmasını cezalandıran hükmün kirletici maddelerin depolanması ya da saklanması gibi faaliyetlerin izlendiği ilk aşamaya ilişkin olduğu düşünülebilir. Çevre Kanunu'nun 26. maddesinde yer verilmiş olan ceza müeyyideleri ise, esasen idari tedbir kurallarının ihlalini oluşturan fiillerin cezalandırılmasına yöneliktir.

Tüzel kişilere ilişkin düzenlemelerin ise, karşılaştırmalı çalışmaların işaret ettiği genel eğilimlere uygun olduğunu söylemek güçtür. Mevcut haliyle güvenlik tedbiri uygulaması öngörülen hükümlerin de elden geçirilmesi ayrıca güvenlik tedbiri türlerinin artırılması zorunludur.

Çevresel varlıkların korunması, kuşaklararası ve zaman boyutunda bir dayanışma anlayışı çerçevesinde düşünülmektedir. Henüz doğmamış olanların dahi çevre üzerinde

⁸ İdarenin yaptırım uygulamasından önce sanığın isnadı öğrenme hakkının gereği yerine getirilerek savunma yapmasına fırsat verilmesi gerektiği, aksi takdirde adil yargılanma hakkının ihlal edileceği yolunda 1997 yılında verdiği karar için bkz. Gözübüyük. Tan, 2004: 717.

menfaati vardır. Bu çerçevede ceza hukukunun çevrenin korunmasındaki rolü son derece önemlidir. Ceza müeyyidesine başvurulması bakımından çağdaş düzenlerde kabul gören orantılılık ve cezanın son seçenek olması gibi temel ölçütler dikkate alınarak ceza hukukunun korunmasından yararlanılmalıdır. Öte yandan çevrenin ceza müeyyidesi sevk edilerek korunmasında ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukukunun güvence sağlayan temel ilkeleri gözetilmeli, çevre suçları ile mücadele sırasında da temel hak ve özgürlüklerle ilgili genel esaslara gereken saygı gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alvazzi del Frate, Anna: Jennifer Norbery (1993), **Environmental Crime, Sanctioning Strategies and Sustainable Development**, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute-Australian Institute of Criminology, Rome/Canberra.
- Bayraktar, Köksal (1981). "Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku". **Scha L. Meray'a Armağan**. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, ss. 68-78, Ankara.
- Brisson, Jean-François (1999), "Les pouvoirs de sanction des autorités de régulation et l'article 6/1 de la Convention européenne des droits de l'homme". **AJDA**, 20 Novembre 1999, ss. 846-860.
- Costa, Jean-Paul (2001), "Le point de vue de la Cour Européenne des Droits de L'Homme". **LPA**, 17 Septembre 2001, ss. 29-33.
- Delvolvé, Pierre (2001), "Le pouvoir de sanction et le controle du juge". **LPA**, No. 185, ss. 18-28.
- Deketelaere, Kurt: Michael G. Faure (1999), "Environmental Law in Belgium". **Environmental Law in Europe**, (ed. N.S.J. Koeman), Kluwer, ss. 65-114, London.
- Gölcüklü, Feyyaz (1994), "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde "Adil Yargılama"", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 49, No. 1-2, Prof. Dr. İlhan Öztrak' Armağan, ss. 199-234, Ankara.
- Gözübüyük, Şeref: Turgut Tan (2004), **İdare Hukuku, C. 1, Genel Esaslar**, Güncelleştirilmiş 3. b., Turhan Kitabevi, Ankara.
- Günday, Metin (1997), **İdare Hukuku**, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. b., İmaj, Ankara.
- Keyman, Selahattin (1965), **Türk Hukukunda Af**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara.
- Mantovani, Ferrando (2001), **Diritto Penale, Parte Generale**, 4. ed., CEDAM, Padova.
- Moderne, Franck (1997), "Le pouvoir de sanction administrative au confluent du droit interne et des droits européens". **RFDA**, 13(1), janv.-févr. 1997, ss. 1-43.
- Morrison, Fred L. (2000), "Changing Approaches to Environmental Law". **International, Regional and National Environmental Law**, (ed. Fred L. Morrison, Rüdiger Wolfrum), Kluwer, ss. 803-819, The Hague.
- Özgenç, İzzet (2004), **Gerekçeli Türk Ceza Kanunu**, Seçkin, Ankara.

- Öztürel, Önder (2004), "Tasarıdaki Çevreye ilişkin Düzenleme Hakkında", **Türk Ceza Kanunu Tasarısı. Türk Ceza Hukuku Derneği Toplantısı. Kurumsal Raporlar-Toplantılara Sunulan Raporlar-Bilimsel Raporlar**, İstanbul Barosu-Galatasaray Üniversitesi ortak yayını, ss. 107-113, İstanbul.
- Pauliat, Hélène (1998), "Le pouvoir de sanction des autorités administratives indépendantes", **Bağımsız İdari Otoriteler**, Alkim Yayınları, ss. 135-144, İstanbul.
- René J.G.H. Seerden, Michel Heldeweg, Kurt R. Deketelaere (Eds.) (2002), **Public Environmental Law in the European Union and the United States. A Comparative Analysis**, ss. 517-581, The Hague.
- Ribs, Jacques (2000), "L'actualité des sanctions administratives infligées par les autorités administratives indépendantes", **Gazette du Palais**, 28-29 juillet 2000.
- Saleilles, Raymond (1927), **Individualisation de la Peine**, Félix Alcan, Paris.
- Şen, Ersan (1994), **Çevre Ceza Hukuku. (Ceza Hukuku Açısından Sağlıklı ve Düzenli Bir Çevrede Yaşama Hakkı)**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul.
- Toroslu, Nevzat (2005), **Ceza Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Toroslu, Nevzat (1982), **Ceza Hukuku ve Çevre**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.
- Turgut, Nükhet (2001), **Çevre Hukuku**, Yenilenmiş ikinci bası, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Ünver, Yener; Ayşe Nuhoglu (1999), **Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul.